

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΠΑΓΚΩΣΤΑΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (1805-1825)

‘Ο Πατριάρχης Θεόφιλος είναι από τους αξιολογωτέρους αντιπροσώπους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ εἶναι δίκαιον τώρα, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Δωδεκανήσων, νὰ τὸν γνωρίσωμεν καλύτερον. ‘Ο κ. Π. Κρητικός ἐβοήθησε μεγάλως τὴν γνῶσιν τῆς προσωπικότητος τοῦ Θεοφίλου μὲ τὰ διάφορα κείμενα ποὺ ἐδημοσίευσε εἰς τὴν Δωδεκανησιακὴν Ἐπιθεώρησιν, τ. 1 καὶ 2 (1947-1948). Ἴσως δὲν εἶναι περιττὴ μὰ ἀνακεφαλαίωσις.

Ἡ Πάτρις μὲ τὴν Πατριὰδα Σχολὴν καὶ τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ὑπηρέτησε μεγάλως κατὰ τὸν 18όν αἰῶνα τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος. Ἔδωκεν ὀνομαστοὺς διδασκάλους καὶ κληρικούς. Ἔδωκε, πλὴν ἄλλων, καὶ τρεῖς ὀνομαστοὺς ἀγωνιστάς, τὸν Ἐμμανουὴλ Ξάνθον, τὸν Πατριάρχην Θεόφιλον, τὸν Δημήτριον Θεμέλην, τὸν ὑπερασπιστὴν τοῦ Μεσολογίου.

‘Ο Θεόφιλος ἐγεννήθη ἴσως τὸ 1764¹, ὅπως συμπεραίνει ὁ κ. Π. Κρητικός, ὅχι τὸ 1774 ὡς ἐνομιζέτο πρωτύτερα. Τὰ πρῶτά του γράμματα ἐδιδάχθη εἰς τὴν Πάτριον, ἐκεῖ δὲ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς πρέπει νὰ ἐσυνήθισε νὰ ἀντιγράφῃ χειρόγραφα καὶ νὰ καταγράφῃ ἰδικούς του λόγους. Αἱ εἰδήσεις περὶ σπουδῶν του εἰς τὴν Σμύρνην ἢ ἀλλαχοῦ δὲν ἔχουν πολλὴν σημασίαν. Ἴσως ἔμεινεν ὀλίγον καιρὸν ἀπλῶς. ‘Ο Θεόφιλος εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τοῦ Πατριακοῦ περιβάλλοντος· οἱ συγγενεῖς του Παΐσιος Χαζίκος, καὶ ὁ ἔπειτα Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Παρθένιος Παγκώστας ἐβοήθησαν τὴν μόρφωσιν τοῦ Θεοφίλου. Τὸ 1789 εὗρισκετο ὁ Θεόφιλος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ σημείωμα τοῦ ἰδίου εἰς τὸν κώδικα φγκ’ κατὰ τὴν Πατριακὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Ι. Σακελιῶνος (σ. 297)· «ὁ παρὼν λόγος ἐστὶ ποίημα Παΐσιου Ἱερομονάχου Χαζίκου τοῦ Πατρίου 1789 Σεπτεβρίου 24· τὸν ἀντέγραψα ἐγὼ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ἄνωθεν Παΐσιου ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸ Νεοχώρι». Εἰς τὴν καλὴν συνήθειαν τοῦ μελετᾶν καὶ καταγράφειν ὀφείλομεν πολλὰ σημειώματα τοῦ Θεοφίλου. Εἰς σημείωμα ποὺ ἐδημοσιεύθη δις εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὸν Φάρον (τ. 7 [1911] σ. 349 καὶ τ. 29 [1930] σ. 99) ὁμιλεῖ περὶ νέου, ὅστις ἐφόνευσε Τοῦρκον ἀσελεῖν καὶ ἐπροτί-

¹ ‘Ο Μαλανδράκης δέχεται ἔτος γεννήσεως τὸ 1760.

μησε τὸ μαρτύριον ἀντὶ τοῦ Μουσουλμανισμοῦ· δυστυχῶς ὁ Θεόφιλος δὲν ἐσημείωσε τὸ ὄνομα τοῦ ὑπερηφάνου νεομάρτυρος. Εἰς τὸ αὐτὸ σημείωμα ὁ μέλλων φιλικὸς Θεόφιλος κάμνει καὶ τὰς ἐξῆς σκέψεις: «ἀλλ' ὃ γένος Ἑλλήνων, ἡμέτεροι συμπολιταί, ἕως πότε σκορπισμένοι καὶ πλανώμενοι; ἀποκόψωμεν ταῦτα (τὰ δεσμὰ); χαλκῶ καὶ λυτρωθῶμεν δυναστείας Βαβυλωνίου» (=Μουσουλμάνου).

Ἄφοῦ ὁ θεῖος τοῦ Θεοφίλου Παρθένιος Παγκώστας ἐγίνε Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1788-1805), ἦλθε βεβαίως καὶ ὁ ἀνεψιός, δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ποῖον ἔτος, εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἴσως τὸ πρῶτον ἐγίνε μοναχός. Τὸ 1797 εἶναι ἀρχιμανδρίτης, ὡς φαίνεται ἀπὸ σημείωμα τοῦ ἰδίου εἰς τὸν ἀνωτέρω κώδικα τῆς Πάτμου: «τὸν παρόντα λόγον τὸν ἔγραφα ἐν ἔτει αψ'ηζ' ὑπαγορευόμενος ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου πατρὸς ἡμῶν καὶ δεσπότης κυρίου Παρθενίου Ἀλεξανδρείας, τοῦ καὶ θείου μου, ὃν καὶ ἐξεφώνησα ἐν τῷ καθολικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἐπ' ἄμβωνος, Ἀρχιμανδρίτης Θεόφιλος».

Καὶ ἄλλον λόγον σημειώνει ὁ «ἀρχιμανδρίτης Θεόφιλος» ὅτι ἐξεφώνησεν εἰς τὸν αὐτὸν Πατριαρχικὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Καίρου τὸ 1797 Ἀπριλίου 3, ὅχι ἴσως καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ θείου, διότι δὲν λέγει τοιοῦτόν τι.

Ὁ Θεόφιλος δὲν ἦτο μόνον ἱεροκῆρυξ ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος ἔκτοτε εἰς τὸ Καίρον¹, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἀργότερα ὡς Πατριάρχης ἐπροστάτευσε τὴν παιδείαν διορίσας τρεῖς διδασκάλους (Ἐκκλ. Φάρ. 29 [1930] σ. 113).

Τὸ 1798 ἐξελέγη Μητροπολίτης Λιβύης, τὴν ὁποίαν ἐκυβέρνησε μέχρι τοῦ 1805. Ἡ Ἐπισκοπὴ Λιβύης περιελάμβανε τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Βορείου Ἀφρικῆς ἤτοι τῆς καθ' αὐτὸ Λιβύης, τῆς Τριπολίτιδος, ἴσως καὶ Τύνιδος, τοὺς ὁποίους δὲν γνωρίζομεν ἂν ἐπεσκέφθη ποτὲ ὁ Θεόφιλος, ὅπως ἄλλοι Μητροπολίται, ὅπως π.χ. ὁ Σαμουήλ Καπασούλης, ὁ ὁποῖος ἐχρεώοντο διὰ νὰ ἐπισκέπτεται καὶ βοηθῆ τὸ ποίμνιόν του. Πιθανότερον εἶναι ὅτι ὁ Θεόφιλος ἔμενε πάντοτε εἰς τὴν Αἴγυπτον πλησίον τοῦ θείου του, τὸν ὁποῖον ἐβοήθει. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1802 συνώδευσε τὸν ἀσθενῆ Παρθένιον εἰς Ρόδον, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του ἤτοι μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1805. Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὸν Φάρον (τ. 29, σ. 16) δημοσιεύεται ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοφίλου ὡς Μητροπολίτου Λιβύης.

Λόγος τοῦ Θεοφίλου ὡς Μητροπολίτου Λιβύης σημειώνεται εἰς τὸν κώδικα φκγ' τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης (σ. 227), ἐπιτάφιος δὲ αὐτοῦ εἰς τὸν Πατριάρχην Παρθένιον εἰς τὸν κώδικα φκδ' ².

¹ Βλ. τὰς παρατηρήσεις τοῦ Δ. Καλλιμάχου περὶ τῶν ἐν Καίρῳ σχολείων, Ἐκκλ. Φάρ. 12 (1913) σ. 300.

² Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Μ. Μαλανδράκη εἰς τὸν Ἐκκλ. Φάρ. τ. 32 (1933) σ. 69.

Εἰς τὸν ὠραῖον λόγον του, πλὴν ἄλλων, λέγει ὁ Θεόφιλος: «ποῦ εἶναι τὸ ἀσφαλὲς τῶν ψυχῶν μας πηδάλιον, δι' οὗ τὰς αἰγυπτιακὰς τοικυμίας ἀπαθῶς παρεπλέομεν; ποῦ ἡ ἀμετάθετος τῆς γνώμης ἄγκυρα; ποῦ ὁ καλὸς κυβερνήτης; ποῦ ἡ γλυκεῖα τῶν ὀμμάτων γαλήνη; ποῦ τὸ φαιδρὸν τοῦ χείλους μειδίαιμα; ποῦ ἡ εὐπροσήγορος δεξιὰ ὀποῦ μὲ τοῦ στόματος τὴν εὐλογίαν ὁμοῦ καὶ τοὺς πάντας δακτύλους συνεπέσειε;».

Εἰς τὸν αὐτὸν Παρθένιον ἐγράφησαν καὶ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα, ὅχι ἴσως ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου, ἀλλ' ὑπ' ἄλλου λογίου, τοῦ ἐκφωνήσαντος τὸν ὑπὸ τοῦ Τρύφωνος Εὐαγγελίδου δημοσιευθέντα λόγον εἰς τὴν Ἐπετηρίδα τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν (τ. 5 [1928] σ. 251). Εἰς τὴν Ρόδον ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ ἐκεῖ ἔξορίστου Φαναριώτου ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Σούτσου, ὅστις ἐβοήθησεν ἔπειτα εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Θεοφίλου ὡς Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ὡς ἄλλως εἶχε συστήσει καὶ ὁ Παρθένιος.

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Θεοφίλου ἐγένετο ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παρθενίου τὸν Νοέμβριον τοῦ 1805.

Ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας ὑπεστήριξε τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἰδρυσιν νοσοκομείου καὶ ἐκήρυσσε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Σώζονται πολλοὶ λόγοι τοῦ Θεοφίλου (π.χ. εἰς τὸν κώδ. φκβ' τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, σ. 225), τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζομεν πάντοτε τὴν χρονολογίαν. Ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀναλύσεως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καθορισθῇ ποίους ἐξεφώνησεν ὁ Θεόφιλος ὡς Πατριάρχης. Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι οἱ λόγοι καὶ τὰ σημειώματα τοῦ Θεοφίλου δεικνύουν προοιοῦσαν μόρφωσιν, διότι οὗτος ἐμελέτα καὶ μὲ τὸν καιρὸν ἐφθασεν εἰς ἀνώτερον βαθμὸν σοφίας, ἐνῶ τὰ πρῶτά του γραφόμενα ἦσαν ἀτελέστερα.

Τὸ 1808 εὐρίσκεται εἰς τὴν Σύμην, ὡς ὁ ἴδιος σημειώνει εἰς τὸν κώδ. φκγ' τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης. Ἐκεῖ ὠμίλησεν «εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας, εἰς τὸ Κάστρον», ὅπου ἐλειτούργησε. Δὲν γνωρίζομεν τὸν λόγον τοῦ ταξειδίου τοῦ Θεοφίλου εἰς Σύμην, ἐταξίδευεν ὅμως πολὺ εὐκόλα καὶ ἴσως ἐδέχθη ἀπλὴν πρόσκλησιν φίλων του ναυτικῶν Συμαίων νὰ λειτουργήσῃ εἰς τὴν πατρίδα των.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1819 ὁ Θεόφιλος ἦλθεν εἰς Πάτμον¹ διὰ νὰ ἡσυχάσῃ καὶ περιποιηθῇ τὴν ὑγείαν του, δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν δὲ πλέον αἱ περιστάσεις νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Αἴγυπτον. Εἰς τὴν Πάτμον τὸν συνήντησαν τὸ 1820 οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἰωσήφ ἀντιοῦ μὲ συστατικὸν γράμμα τοῦ Μιχαήλ Σούτσου Βοεβόδα καὶ τὸν ἐνέγραψαν ὡς φιλικὸν ἐπισημότερον, διότι βεβαίως εἶχε λάβει γνώσιν προηγουμένως καὶ συνεργασθεῖ

¹ Τρ. Εὐαγγελίδου, Συμπληρωματικά τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου, Ἐκκλ. Φάφ., τ. 30 (1931), σ. 176.

μετὰ τῶν φιλικῶν. Εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Ὑψηλάντου ἔδωκεν ὁ Θεόφιλος συνδρομὴν ἐκ δύο χιλιάδων γροσιῶν καὶ συστατικὰ γράμματα πρὸς σημαίνοντας Ἑλληνας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἐπισημοτέρα συνεργασία τοῦ Θεοφίλου ἀπέβη ὠφελιμοτάτη, συνεχίνησε δὲ μεγάλως τοὺς φιλικοὺς τῆς Ὀδησοῦ. Οὗτοι εἰς γράμμα των πρὸς τὸν Θεόφιλον γράφουν ὅτι «ζῶσιν ἔτι χάριν τῆς Ἑλλάδος Βασιλεῖοι καὶ Χρυσόστομοι διακρατοῦντες τοὺς πνευματικούς της οἴακας... Ζῆθι οὖν, θεσπέσιε ἄνερ, τοιοῦτος ὢν καὶ φρονῶν ὅσα ἡ θεία Βουλὴ προώρισε ἀπὸ χρόνων αἰωνίων δι' ἀποκαλύψεων καὶ προρρήσεων»¹.

Συνιστοῦν τοὺς ἐν Σμύρῃ Ἐφόρους, εἰς τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ στέλωνται τὰ χρήματα διὰ νὰ τεθῶσιν εἰς τὴν γενικὴν κάσσαν. Τὸ γράμμα δεικνύει τὴν μεγάλην ἐμπιστοσύνην ποὺ ἐνέπνευσε ὁ Θεόφιλος. Πράγματι οὗτος ἤρχισε νὰ ἀλληλογραφῆ μὲ κληρικούς καὶ λαϊκοὺς καὶ νὰ κηρύσσει τὸ κήρυγμα τῆς ἐλευθερίας καὶ νὰ ζητῆ καὶ τὴν οικονομικὴν ἐνίσχυσιν. Δὲν γνωρίζομεν ὅλην τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ Θεοφίλου, ἀλλὰ καὶ μόνον τὸ γράμμα² πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Λέρου καὶ Καλύμνου Ἰερεμίαν ἀρκεῖ νὰ δείξῃ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ Θεοφίλου: «Βάλλετε καλὰ εἰς τὸν νοῦν σας ὅτι ἀπὸ ὅσας δυστυχίας δύναται νὰ πάθῃ ὁ ἄνθρωπος ἢ πλέον ἀπαρηγόρητος εἶναι ἢ δουλεία... Ἐπικαλεσάμενοι λοιπὸν τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν καὶ ἀσπασάμενοι εἰς τὸν ἄλλον μὲ τὰ δάκρυα τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς χαρᾶς, οἱ νέοι μὲ τὰ ὄπλα, οἱ γέροντες μὲ τὰς εὐχὰς καὶ παραινέσεις, οἱ ἱερεῖς μὲ τὰς εὐλογίας καὶ πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεις, ὅλοι ὁμοῦ ἠνωμένοι, γενναῖοι τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος κληρονόμοι, πολεμήσατε γενναίως περὶ πίστεως, περὶ πατρίδος, περὶ γυναικῶν καὶ τέκνων, περὶ πάσης τῆς παρουσίας καὶ ἐπερχομένης τῶν Γραικῶν γενεᾶς...».

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1820 ὁ Πατριάρχης Γ ρ η γ ὁ ρ ι ο ς Ε' ἔγραψεν εἰς τὸν Θεόφιλον νὰ μεσολαβήσῃ νὰ ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ τὴν μονὴν καὶ τὸ κοινὸν τῆς Πάτμου τὸ χρέος τὸ ὀφειλόμενον εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινούπολει «Ἐφορον», Ἄ λ ἔ ξ α ν δ ρ ο ν Χ ά τ μ α ν ο ν, δι' ὅσα ἐπλήρωσε οὗτος εἰς τοὺς Τούρκους³ δι' ὑποθέσεις πατμιακάς.

Ὁ Χάτμανος, ὡς συγγενὴς τοῦ Χ α ν τ ζ ε ρ ῆ καὶ σχετιζόμενος μὲ τοὺς Τούρκους, εἶχεν ὀρισθῆ ἀντιπρόσωπος τῆς Πάτμου εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ φορολογικὰ καὶ ἄλλα ζητήματα.

Γνωρίζοντες τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ συνεργασίαν τοῦ Θεοφίλου μὲ φιλικοὺς ἐννοοῦμεν εὐκόλως πῶς ἡ Πάτμος ἐκήρυξεν ἐκ τῶν πρώτων τὴν Ἑλλη-

¹ Τὸ γράμμα ἐδημοσίευσεν ὁ Τ. Εὐαγγελίδης, "Ενθ' ἄνωτ.

² "Ενθ' ἄνωτ.

³ Τὸ γράμμα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Δ. Καλλιμάχου εἰς τὸν Ἑκκλ. Φάρ. τ. 10 (1912) σ. 231.

νικήν Ἐπανάστασιν. Τὴν δωδεκάτην Ἀπριλίου 1821, τὴν τρίτην τῆς Διακαινησίμου Ὁ θ η μ ῆ τ ρ ι ο ς Θ έ μ ε λ η ς ἀνεπέτασε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς ἁγίας Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας (τῆς ἁγιά Λεβιάς, ὅπως λέγεται σήμερον) «λιτανεύόντων τοῦ ἱεροῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ μετὰ τῶν θείων ἐκτυπωμάτων»¹.—Τῆς τελετῆς προϊστάτο ὁ Πατριάρχης Θ ε ό φ ι λ ο ς, ὅστις, ἀφοῦ εὐλόγησε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, ἐξεφώνησε λόγον προτρεπτικὸν πρὸς τὸν ἐνθουσιῶντα λαόν. Ὁ λόγος οὗτος, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἐδημοσιεύθη. Τὴν πρώτην Μαΐου 1821 ἐξεφώνησεν ὁ Θεόφιλος εἰς τὴν αὐτὴν πλατεῖαν δεύτερον λόγον, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν ἀπὸ διπλῆν δημοσίευσιν². Διὰ τοῦ ὠραίου λόγου του ὁ Θεόφιλος ζητεῖ νὰ ἐξυψώσῃ τὸ φρόνημα, νὰ στερεώσῃ τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ὁμονοίας: «Μὲ τὸ στόμα τὸ λέγω καὶ μετὰ τὴν καρδίαν τὸ ὁμολογῶ, ὅτι πολλὰς ἀφορμὰς ἔχετε σήμερον, Χριστιανοί μου Ὁρθόδοξοι, νὰ χαίρεσθε ἀπὸ ψυχῆς καὶ νὰ εὐφραίνεσθε ἐπειδὴ ἤλθεν ἡ σωτηρία ἡμῶν καὶ ἡ ἀρχαία τοῦ γένους ἐλευθερία ἐγγύς, ἐπὶ θύραις ἡ ἀπώλεια τοῦ τυράννου... ἠμποροῦμεν νὰ ὀνομάζωμεν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ γένους μίαν λαμπροτάτην ἐποχὴν τῶν ἡμερῶν μας, ἡ ὁποία καὶ ἀναμφιβόλως πρέπει νὰ γραφθῆ εἰς τὰ ἀξιολογώτερα τῶν βιβλίων τοῦ κόσμου εἰς ἐνθύμησιν αἰώνιον καὶ ἀνεξάλειπτον, καθὼς διαβάζομεν διὰ ἐκείνους τοὺς προγόνους μας, τοὺς θαυμαστοὺς ἥρωας, τοὺς Λεωνίδας λέγω, τοὺς Μιλτιάδας, τοὺς Θεμιστοκλέας, τοὺς Ἐπαμεινώνδας... ὦ ἀγάπη, ὦ εἰρήνη, ὦ ὁμόνοια! τὸ γλυκὺ πρᾶγμα καὶ ὄνομα! μακαρία ἐκεῖνη ἡ γῆ ὅπου κατοικεῖς! μακαρία ἐκεῖνη ἡ χώρα ὅπου σὲ ἔχει».—

Τὴν δωδεκάτην Μαΐου 1826 ἐξεφώνησεν ὁ Θεόφιλος ἕτερον μακρὸν λόγον «ἐν τῇ κατὰ Πάτριον ἁγίαν Λεσβίαν», εἰς μνημόσυνον τοῦ θεομουχοῦ Πατριῆος φιλικῶς Ὁ θ η μ ῆ τ ρ ι ο υ Θ έ μ ε λ η ς, ὁ ὁποῖος ἀπέθανε κατὰ τὴν δευτέραν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου³.

Ἐνθυμεῖται ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ἥρωας καὶ χριστιανικὰ παραδείγματα ἀγάπης διὰ νὰ ἐκτιμήσῃ δεόντως τὸν ἡρωϊσμόν τοῦ Μεσολογγίου: «ἀπορῶ λόγων, δὲν εἶναι τοσαύτη τῶν ἐμῶν λόγων ἡ δύναμις ὥστε νὰ φθάσω εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν ὅσα ἡρωϊκὰ κατορθώματα ἔχομεν τῶν ἐν Μεσολογγίῳ πεσόντων γενναιοτάτων ἀδελφῶν μας...». Κάμνει τὴν παρρησίαν

¹ Βλ. σημείωμα τοῦ Ι. Σακκελίωτος, Πανδώρα, τ. 16 (1866), σ. 530.

² Ἐδημοσιεύθη ἀπὸ τὸν Μ. Μαλανδράκην εἰς τὸν Ἐκκλ. Φάρον, τ. 32 (1933), σ. 75 καὶ ἀπὸ τὸν Π. Κρητικὸν εἰς τὴν Δωδεκανησιακὴν Ἐπιθεώρησιν, τ. 1, 344.

³ Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ μου Εὐαγγέλου Σαβράμη εἰς τὸν Ἐκκλ. Φάρον τ. 32, 1933, σ. 52-78. Γράμμα τοῦ Θεοφίλου πρὸς τὸν Λάζαρον καὶ Γεώργιον Κουντουριώτην ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Α. Λυγνοῦ εἰς τὸ Ἀρχεῖον Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτη τ. 1 (1920) σ. 173.

ρησιν ὅτι οἱ Τοῦρκοι νικηταὶ μετὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου δὲν ἠμπόρεσαν νὰ χαροῦν, ὅπως δὲν ἐχάσῃ ὁ Ἀννίβας μετὰ τὴν νίκην του εἰς τὰς Κάννας, διότι ἐσυλλογίζετο τὰς ζημίας του καὶ τὴν γενναιότητα τῶν ἐχθρῶν του. Τὸ τέλος τοῦ λόγου τοῦ Θεοφίλου ἔχει ὡς ἑξῆς: «Ἔψυχαὶ ἀκτινοβολοῦσαι τῶν ἀοιδίμων καὶ μακαρίων Δ η μ η τ ρ ί ο υ Θ έ μ ε λ η καὶ Μεσολογγιτῶν, τῶν νέων Μακκαβαίων, δέξασθε εὐμενῶς τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν συμπολιτῶν σας, οἵτινες ἤντιζον σήμερον μὲ τὰ πικρὰ αὐτῶν δάκρυα τὴν ἐντιμον μνήμην σας, εὐλογοῦν καὶ μακαρίζουν τὸ σεβαστὸν μνημόσυνόν σας...».

Πλὴν τῶν ὀμιλιῶν, ἐξήτει διὰ τῆς μακροῦς ἀλληλογραφίας του νὰ συμβουλεύῃ καὶ ὀδηγῇ νὰ ἐπιζητῇ τὴν λύσιν διαφόρων ζητημάτων. Πολλὰ γράμματα σχετικὰ ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Κρητικοῦ εἰς τὴν Δωδεκανησιακὴν Ἐπιθεώρησιν (τ. 1 καὶ 2, 1947-1948).

Μεγάλῃ ὑπῆρξεν ἡ χαρὰ τοῦ Θεοφίλου, ὅπως ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια. Εἰς τὴν Πάτιμον ἔγινε εὐχαριστήριος λιτανεία, τῆς ὁποίας προέστη ὁ Θεόφιλος. Εἰς γράμμα του πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἀπὸ 13 Φεβρουαρίου 1828 ὀμιλεῖ περὶ τῆς «ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐπισήμου καὶ σωτηριώδους ἐπιδημίας αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίαν καὶ πότινιαν γῆν τῆς Ἑλλάδος»¹. Τὸν Καποδίστριαν ἐπεσκέφθη εἰς Αἴγινα, φαίνεται δ' ὅτι οὗτος τὸν ἐξετίμησε καὶ τὸν ἤθελε Πρόεδρον τῆς Συνόδου.

Ὁ Θεόφιλος ἀνέλαβε καὶ διάφορα ταξίδια ὑπὲρ ἐθνικῶν σκοπῶν. Οὕτω τὸ 1821 ἐπεσκέφθη τὸν πλεύσαντα εἰς τὸ Ἀνατολικὸν Αἰγαῖον ἑλληνικὸν στόλον διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ εὐλογήσῃ. Περὶ τῆς ἐπισκέψεως ταύτης γράφει ὁ Ἰωάννης Φιλήμων²: «Ὁ σεβάσμιος οὗτος καὶ διὰ τὴν ὑψηλὴν θέσιν καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ διὰ τὸ βαθύτατον γῆρας ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ ἐθεωρήθη θεόπεμπτος ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ. Ὡς τοιοῦτου δὲ τὴν χεῖρα κατησπᾶσθησαν μεθ' ἀπάσης τῆς εὐλαβείας καὶ τὴν εὐλογίαν ἐπεκαλέσθησαν ὅλοι οἱ ναῦται καὶ ὅλοι οἱ πλοίαρχοι. Διέμεινε δ' ἐν τῷ στόλῳ ἐπὶ ἡμέρας τινὰς ἀγιάζων, νουθετῶν καὶ ἐνθαρρύνων τοὺς πάντας». Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτὴν συνεβίβασε τοὺς Ψαριανούς μὲ τοὺς ἄλλους νησιώτας καὶ ἡ ἔνωσις τῶν ἑλληνικῶν ναυτικῶν δυνάμεων εἶχε μεγάλας συνεπειὰς ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ὅπως ἐπεσκέφθη τὸν στόλον, ἔσπευσε καὶ εἰς τὴν Ὑδραν³ τὸ αὐτὸ ἔτος 1821 διὰ νὰ ἐργασθῇ πρὸς συμβιβασμὸν τῶν ἀπόψεων τῶν νησιωτῶν καὶ βοηθήσῃ πάλιν τὴν ἔνωσιν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων.

Ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὁ Θεόφιλος παρηκολούθει ἔργῳ καὶ λόγῳ τὴν μεγάλην Ἐπανάστασιν καὶ τὴν ἐβοήθει, ὅσον ἠδύνατο.

¹ Δωδεκανησιακὴ Ἐπιθεώρησις τ. 2 (1948) σ. 16.

² Δοκίμιον Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τ. 4 (1861) σ. 175.

³ Μ. Μαλανδράκη, Συμπληρωματικαὶ σελίδες σ. 12.

Εἰς γράμμα του γράφει σχετικῶς¹: «ἀγωνιζόμενοι τὸν καλὸν τοῦτον ἀγῶνα πᾶσι τρόποις τε καὶ δυνάμεσι, παρακαλοῦντες, νουθετοῦντες, ἐλέγχοντες φέρομεν κρατερῶς τὴν μακρὰν ταύτην ὑπεροχίαν εἰς τὴν λαμπρὰν ταύτην πατρίδα μας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν δεινὴν καθυστέρησιν τοῦ παρὰ Θεοῦ ἡμῶν ἐγχειρισθέντος ἀποστολικοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου ἀνεχόμενοι ἐκόντες ἀέκοντες τῶν περιστατικῶν τὴν δυσχέρειαν».

Ἡ μακρὰ ἀπουσία ἐξ Αἰγύπτου ἠνάγκασε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὑπὸ τὴν πίεσιν ἴσως καὶ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, νὰ παύσῃ τὸν Θεόφιλον², τὴν 14 Ὀκτωβρίου 1825 καὶ νὰ διορίσῃ διάδοχόν του τὸν Ἰερόθεον.

Τὴν 24 Ἰανουαρίου 1833³, ἀπέθανεν ἐν Πάτμῳ καὶ ἐτάφη εἰς τὸ κοιμητήριον τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου.

Ἡ διαμονὴ τοῦ Θεοφίλου ἐπὶ τόσα ἔτη μακρὰν τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου τοῦ ἐστοίχισε πολὺ. Οἰκονομικῶς ὑπέφερε. Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος δὲν ἠδύνατο τότε νὰ βοηθήσῃ, μόνον δ' ἡ Μ. Ἐκκλησία καὶ ἴσως καὶ μερικοὶ εὐπορώτεροι φίλοι ἐβοήθηον τὸν Πατριάρχη.

Αἱ δυσχέρειαι ἐν τούτοις τοῦ βίου δὲν ἐμάραναν τὸν ζῆλον τοῦ Θεοφίλου, ὅστις ἐμελέτα ἐν Πάτμῳ καὶ ἔγραφε⁴ καὶ διετήρει τὴν μεγάλην ἀλληλογραφίαν ὡς εἴπομεν.

Ὁ Θεόφιλος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν εὐγενεστέρων Κληρικῶν τῆς Μεγάλης Ἐπαναστάσεως. Δικαίως ἀφιερῶθη «εἰς μνήμην» του ὁ 29ος τόμος τοῦ περιοδικοῦ Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος μὲ μελέτας σχετικὰς (αὐτ. καὶ ἀντίγραφα τοῦ Θεοφίλου)⁵.

K. AMANTOS

¹ Δωδεκανησιακὴ Ἐπιθεώρησις, 2, 105.

² Ἡ παῦσις παρὰ Καλλινίκῳ Δελικάνῃ, Πατριαρχικὰ ἔγγραφα, 1904, σ. 74.

³ Πανδώρα, τ. 14 (1864) σ. 599.

⁴ Εἰς τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ὑπάρχει κώδιξ τοῦ Θεοφίλου ὑπ' ἀριθ. 138 ὑπὸ τὸν τίτλον «Φαρῆτρα πνευματικῆ» μὲ αὐτόγραφα σημειώματα καὶ διάφορα ἀντίγραφα καὶ μαρτυρίας πατερικὰς κατὰ Λουθηροκαλβίνων.

⁵ Βλ. περὶ αὐτοῦ καὶ Χρ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, 1935, σ. 796.